

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора педагогічних наук, професора
Петренко Оксани Борисівни

на дисертаційне дослідження **Мотуз Тетяни Володимирівни**
«ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОГО
ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ВЧИТЕЛІВ В УКРАЇНІ
(ПЕРША ЧВЕРТЬ ХХІ СТОЛІТТЯ)»,

представлене на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

Актуальність обраної теми зумовлена трансформаціями освітньої системи України в першій чверті ХХІ століття, що супроводжуються оновленням змісту освіти, переходом до компетентнісної парадигми та зростанням вимог до професійної діяльності вчителя. За цих умов педагогічний професіоналізм постає як інтегрована й динамічна характеристика, що поєднує фахову підготовку, здатність до безперервного професійного розвитку та адаптації до змін освітнього середовища.

Особливої значущості проблема набуває в контексті цифровізації освіти та викликів воєнного часу, які суттєво ускладнили умови педагогічної діяльності й актуалізували потребу в науковому осмисленні теорії та практики розвитку педагогічного професіоналізму в українських реаліях. Обрана тема є своєчасною, науково обґрунтованою та має теоретичну і практичну значущість.

Важливість роботи підтверджує й те, що вона виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри загальної та спеціальної педагогіки КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради «Теоретичні засади і навчально-методичний супровід процесу професійного розвитку педагогів» (Державний реєстраційний номер 0123U104450). Тему дослідження затверджено Вченою радою КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради» (протокол №6 від 16.01.2020 р.).

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації. Відповідно до авторського бачення проблеми та логіки її розкриття, згідно з окресленою структурою дослідження, здобувачкою здійснено комплексний аналіз динаміки, змісту та особливостей розвитку педагогічного професіоналізму вчителя в контексті соціокультурних, політичних і економічних змін, що відбувалися в Україні на початку ХХІ століття. На цій основі обґрунтовано перспективні тенденції розвитку педагогічного професіоналізму та вироблено рекомендації щодо оптимізації професійного розвитку педагогів у нових соціокультурних умовах.

Крім того, узагальнено світовий і вітчизняний науково-педагогічний доробок з проблеми розвитку педагогічного професіоналізму, систематизовано його провідні концептуальні, методологічні та практичні тенденції, що стало підґрунтям для формування авторської інтегративної концепції професійного зростання педагога.

3. *Нові факти, одержані здобувачкою.* Мотуз Тетяною Володимирівною в роботі визначено й ґрунтовно схарактеризовано три послідовні етапи розвитку педагогічного професіоналізму вчителів, що вирізняються змістовими домінантами кожного з них: 2000–2013 рр. – євроінтеграційно-оновлювальний; 2014–2021 рр. – концептуально-реформаторський; 2022–2025 рр. – цифрово-резилієнтної трансформації; уточнено поняттєво-категоріальний апарат через авторське визначення педагогічного професіоналізму; введено до наукового обігу типологію світових моделей підтримки розвитку педагогічного професіоналізму, що за рівнем інституційної зрілості та стратегіями управління поділено на три кластери, для кожного визначено концептуальні засади, характерні професійні ролі вчителя й проаналізовано критерії їхнього адаптаційного потенціалу, що дало змогу окреслити релевантні напрями інтеграції найефективніших практик у національну систему безперервного професійного розвитку педагогів тощо.

4. *Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.*

Достовірність і наукову обґрунтованість результатів дослідження забезпечено репрезентативною джерельною базою, що охоплює зарубіжні й вітчизняні нормативно-правові, наукові та навчально-методичні джерела. Це дало змогу дисертантці актуалізувати й ґрунтовно схарактеризувати ключові концепти формування педагогічного професіоналізму вчителів та комплексно розв'язати поставлену, актуальну для сучасного освітнього простору України, наукову проблему.

Показовою є кількість використаних джерел: загалом у дисертації опрацьовано 1038 позицій, з яких 265 – іноземними мовами. Такий змістовно й тематично збалансований масив наукових посилань свідчить про високий рівень наукової ерудиції дисертантки та підтверджує ґрунтовність теоретико-методологічних засад виконаного дослідження.

Високий ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, зумовлений чітко вибудованим методологічним апаратом дослідження, який структуровано у два взаємопов'язані блоки. Перший блок охоплює загальнонаукові та конкретно-наукові підходи, другий – процесуальні підходи, що у сукупності забезпечили формування дослідницької стратегії. Така стратегія передбачала інтеграцію загальнонаукових методів з конкретно-науковими методами пізнання, що сприяло комплексному розкриттю досліджуваної проблеми.

Зазначене вище дає підстави стверджувати, що наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження Т. В. Мотуз достатньо обґрунтовані й достовірні та цілком відповідають спеціальні, за якою виконано роботу.

5. Значення для науки і практики отриманих авторкою результатів.

Дисертаційне дослідження Мотуз Тетяни Володимирівни містить нові, раніше не представлені у наукових дослідженнях і не захищені на дисертаційному рівні наукові положення та узагальнення. Отримані результати в сукупності спрямовані на розв'язання актуальної наукової проблеми, що полягала у здійсненні цілісного й системного аналізу теорії та практики розвитку педагогічного професіоналізму вчителів в Україні першої чверті ХХІ століття в її історико-педагогічній генезі та в межах парадигмальних конструктів теорії і методики професійної освіти.

Наукова значущість результатів полягає в уточненні та розширенні уявлень про закономірності, тенденції й механізми розвитку педагогічного професіоналізму в сучасних соціокультурних умовах, а також у поглибленні теоретико-методологічних засад дослідження професійного розвитку педагогів. Рівень наукової апробації результатів підтверджується активною участю здобувачки у міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, семінарах і круглих столах.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в можливості використання отриманих результатів, сформульованих наукових положень і висновків у системі вищої та післядипломної педагогічної освіти. Зокрема, розроблено програму обов'язкового освітнього компонента «Організація і управління професійним розвитком педагогів» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки», а також освітні програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників, серед яких: «Інноваційні підходи до управління безперервним професійним розвитком педагогів», «Лідерство та стратегічне управління професійним розвитком педагогів в умовах освітніх трансформацій», «Експертне оцінювання діяльності педагога під час освітнього процесу», «Організація професійного супроводу та наставництва у закладі освіти».

Отже, результати дисертаційного дослідження мають істотну цінність для сучасної теорії і практики розвитку педагогічного професіоналізму вчителів та можуть бути використані під час організації й проведення історико-педагогічних і теоретико-прикладних досліджень у галузі теорії і методики професійної освіти, у процесі вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої освіти, а також при розробленні підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій та інших освітніх матеріалів у системі післядипломної педагогічної освіти і в межах парадигми безперервного професійного розвитку (Continuous Professional Development, CPD).

6. Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом.

Структура дисертаційної роботи характеризується логічною впорядкованістю та збалансованістю її складових, що спрямовані на послідовну реалізацію визначених завдань дослідження. Робота включає вступ, п'ять розділів з відповідними підрозділами, висновки до кожного з них, висновки до роботи, список використаних джерел та додатки. Дослідження системно організоване: чітко окреслено його мету, об'єкт, предмет, сформульовано завдання, забезпечено відповідність завдань та висновків, що логічно і переконливо характеризують зміст основного тексту дисертації.

У першому розділі *«Розвиток професіоналізму вчителів в Україні як історико-педагогічна проблема»* подано системний описово-аналітичний огляд проблеми розвитку педагогічного професіоналізму в Україні на початку ХХІ століття в контексті вітчизняного та міжнародного науково-педагогічного дискурсу, що актуалізує нові вимоги до професійної діяльності вчителя як агента освітніх змін. Позитивно оцінюємо структуровану джерельну базу дослідження, систематизовану за п'ятьма змістовими групами, що забезпечило аналітичну глибину, історичну послідовність і теоретичну цілісність аналізу.

Здійснений системний і логіко-структурний аналіз наукових джерел дав змогу дисертантці виокремити три концепт-поля (професіоналізм, педагогічна майстерність, розвиток), які репрезентують цілісне бачення педагогічного професіоналізму як динамічного соціально-педагогічного феномена. Важливим здобутком розділу є термінологічне уточнення базових понять, що уніфікувало наукове розуміння педагогічного професіоналізму вчителя в історико-педагогічному дискурсі.

У другому розділі *«Концептуальна основа дослідження педагогічного професіоналізму вчителів в освітньо-науковій ретроспективі»* обґрунтовано концептуальну основу дослідження педагогічного професіоналізму вчителів, розкрити у трьох взаємопов'язаних вимірах: методологічному, теоретичному та авторсько-концептуальному. Авторкою ґрунтовно схарактеризовано методологічне підґрунтя дослідження, теоретичні засади розвитку педагогічного професіоналізму у вітчизняному й зарубіжному науковому дискурсі, а також запропоновано авторську концепцію, що інтерпретує динаміку професіоналізації вчителя в умовах сучасних соціокультурних трансформацій.

Позитивної оцінки заслуговує структурований підхід до історико-педагогічного пізнання, вибудований відповідно до трирівневої методологічної моделі (філософського, конкретно-наукового та технологічного рівнів), що забезпечив цілісне розуміння педагогічного професіоналізму як багатовимірного й динамічного процесу. Узагальнення сучасних наукових позицій дало змогу дисертантці обґрунтувати авторську концепцію розвитку педагогічного професіоналізму вчителів, визначити його

провідні детермінанти та окреслити перспективи подальших досліджень у межах теорії і методики професійної освіти.

У третьому розділі *«Розвиток педагогічного професіоналізму вчителів у міжнародному вимірі»* здійснено комплексний аналіз моделей розвитку педагогічного професіоналізму вчителів у трьох типологічних групах країн, виокремлених за критеріями рівня економічного розвитку та глибини освітніх трансформацій. Узагальнення представленого матеріалу дало змогу визначити провідні тенденції, логіку реформ і ефективні практики, релевантні для адаптації в умовах української освітньої реформи.

У межах першої групи проаналізовано досвід країн з усталеними освітніми системами (Велика Британія, Німеччина, Норвегія, Сінгапур, Фінляндія, Швейцарія, Японія, США), для яких характерні міжгалузєва інтеграція знань, гуманістично орієнтована цифровізація, сталий розвиток і розвинена педагогічна рефлексія. Другу групу становлять країни (Австралія, Канада, Нідерланди, Південна Корея, Туреччина), де акцент зроблено на формуванні соціальної відповідальності вчителя, міждисциплінарності та залученні до інноваційних і дослідницьких практик у межах систем безперервного професійного розвитку. У третій групі (Індонезія, В'єтнам, Філіппіни) позитивно оцінюється поєднання національних програм, локальних ініціатив і цифрових платформ, що сприяє переосмисленню ролі вчителя як фасилітатора, модератора знань і лідера освітніх змін.

Виявлені підходи мають прикладну цінність і можуть бути адаптовані у вітчизняній системі освіти з урахуванням її інституційної специфіки та соціокультурних, економічних і технологічних умов.

У четвертому розділі *«Тенденції розвитку педагогічного професіоналізму вчителів (перша чверть XXI століття)»* цілісно представлено результати ретроспективного аналізу розвитку педагогічного професіоналізму вчителів у досліджуваній період. На основі методу періодизації виокремлено три етапи розвитку феномена: євроінтеграційного оновлення (2000–2013 рр.), концептуально-реформаторський (2014–2020 рр.) та цифрово-резилієнтної трансформації (з 2021 р. й донині). Позитивно оцінюється системний аналіз чинників, що визначали уявлення про компетентного вчителя, вимоги до професії та напрями професійного розвитку в межах кожного періоду.

Схарактеризовано трансформацію професійної ролі вчителя, який постає як партнер реформ, фасилітатор, наставник і активний учасник освітніх змін, а також формування культури рефлексивної практики та переходу від епізодичного підвищення кваліфікації до навчання впродовж життя. Обґрунтовано, що в сучасному змісті педагогічної діяльності посилюється інклюзивно-демократичний вимір, у межах якого вчитель розглядається не лише як носій знань, а як модератор інклюзивних і громадянсько орієнтованих освітніх практик, що корелює з міжнародними зобов'язаннями України у сфері прав людини в освіті.

У п'ятому розділі *«Перспективи розвитку професіоналізації освіти вчителів в епоху глобалізації і технологічного прогресу»* системно

проаналізовано сучасні вектори розвитку педагогічного професіоналізму в контексті глобалізаційних процесів і технологічних трансформацій. Авторкою розкрито динаміку змін у підходах до розуміння педагогічного професіоналізму в умовах переходу до Освіти 5.0 в українському освітньому просторі та окреслено перспективи його розвитку в межах концепції Освіти 6.0, з акцентом на безперервному професійному розвитку як передумові ефективної діяльності вчителя в цифровому суспільстві.

Узагальнені висновки дали змогу обґрунтувати доцільність упровадження індивідуалізованих моделей безперервного навчання, інтеграції цифрових технологій, етичних орієнтирів і формування конкурентоспроможного професійного середовища як ключових чинників сталого розвитку педагогічного професіоналізму вчителів.

Дисертаційна робота Т. В. Мотуз за своїм змістом і формою є завершеним самостійним дисертаційним дослідженням.

7. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення здобутих дисертанткою результатів, відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо деякі зауваження й побажання до змісту роботи:

1. У дисертації запропоновано авторську концепцію розвитку педагогічного професіоналізму вчителів, яка є, безперечно, одним із центральних результатів дослідження. Її сильною стороною є масштабність бачення, інтеграція соціальних, технологічних, інституційних та ціннісних чинників, а також спроба показати зміну ролі вчителя в контексті індустріальних і освітніх трансформацій. Водночас концепція подана переважно на високому рівні теоретичного узагальнення. На нашу думку, було б доцільно чіткіше структурувати її внутрішні компоненти, окреслити механізми її практичної реалізації; конкретизувати інструменти впровадження у систему педагогічної освіти і післядипломного професійного розвитку вчителів.

2. Однією з безперечних переваг дисертації є спроба дисертанткою проаналізувати досліджувану проблему з різних методологічних позицій. Авторкою заявлено значну кількість підходів: історико-педагогічний, аксіологічний, герменевтичний, феноменологічний, адміністративно-регуляторний, економіко-управлінський, критико-аналітичний, соціокультурний, культурологічний, порівняльно-педагогічний, кроскультурний, глобалізаційно-адаптивний, політико-стратегічний, індустріально-інтегративний, реформувальний та ін. Така масштабність засвідчує прагнення Тетяни Володимирівни до комплексності, однак водночас породжує певне методологічне перевантаження. Не всі із задекларованих підходів однаковою мірою отримали реальне інструментальне втілення у тексті роботи. Подекуди вони радше перелічені як можливі дослідницькі оптики, ніж показані як дієві аналітичні механізми. У цьому контексті логічно виникає питання про методологічну ієрархію: які підходи є провідними, які – допоміжними, а які виконують лише

контекстуальну функцію. Більш чітко розмежування рівнів і функцій методологічних підходів, на нашу думку, посилює внутрішню логіку роботи.

3. Сильною стороною роботи є систематизація міжнародного досвіду розвитку педагогічного професіоналізму вчителів у різних типологічних групах країн. Авторка демонструє добру обізнаність із сучасними моделями професійного розвитку вчителів і вміло вводить український контекст у ширше поле міжнародних освітніх трансформацій. Водночас у низці випадків адаптаційний потенціал зарубіжних моделей окреслено на загальному рівні. Було б бажано чіткіше показати, які саме елементи моделей країн зі сталими, гібридними чи реформованими системами професійного розвитку можуть бути імплементовані в українську освітню практику безпосередньо, які – лише частково, а які потребують істотного перегляду з огляду на українські інституційні, кадрові, економічні та безпекові умови. Така конкретизація посилює прикладний потенціал дослідження.

4. У п'ятому розділі подано рекомендації щодо сталого розвитку педагогічного професіоналізму вчителів в Україні. Вони є актуальними, логічно випливають із проведеного аналізу та мають практичне значення. Разом із тим, у подальшому опрацюванні ці положення варто було б чіткіше диференціювати за рівнями: державної освітньої політики, інституційного менеджменту, діяльності закладів освіти, системи післядипломної педагогічної освіти, професійних спільнот учителів. Наявність такої багаторівневої рамки зробила б рекомендаційний блок більш прикладним і зручним для використання в управлінській та освітній практиці.

5. У тексті дисертації трапляються випадки використання вторинних посилань, зокрема під час характеристики історико-педагогічних праць, подій та їхніх наслідків. У деяких випадках при зверненні до наукових ідей окремих авторів здійснюється посилання на праці їхніх сучасних інтерпретаторів і коментаторів. Вважаємо доцільним, за можливості, ширше залучати першоджерела.

Окреслені зауваження та рекомендації мають переважно уточнювальний і дискусійний характер та можуть бути враховані авторкою у подальшій науковій роботі. Вони не знижують наукової цінності одержаних результатів і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

8. Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

Положення та висновки дослідження відображено у 50 наукових та навчально-методичних публікаціях авторки (27 – одноосібні), з яких 22 відображають основні наукові результати дисертації (зокрема, 1 одноосібна монографія, 4 публікації у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз Web of Science/Scopus, 1 публікація в зарубіжному науковому виданні, 15 статей у виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 1 навчальний посібник), 28 додатково відображають

результати дисертації (статті у інших наукових виданнях і збірниках матеріалів наукових конференцій).

Аналіз змісту опублікованих праць засвідчує, що основні наукові положення, висновки та рекомендації, отримані в межах дисертаційного дослідження, знайшли у них достатньо повне й змістовне відображення.

Матеріали дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук з теми «Розвиток ідеї толерантності учнівської молоді у вітчизняній педагогічній думці (друга половина ХХ – початок ХХІ століть)» зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки, захищеної в 2019 р. в Криворізькому державному педагогічному університеті, в тексті докторської дисертації не використовувалися.

9. Висновок.

Аналіз дисертації, анотацій та опублікованих праць здобувачки дає підстави для висновку про те, що дослідження Мотуз Тетяни Володимирівни з теми «Теорія і практика розвитку педагогічного професіоналізму вчителів в Україні (перша чверть ХХІ століття)» є самостійним, завершеним дослідженням, що має наукову новизну, теоретичну та практичну значущість для сучасної історико-педагогічної науки, теорії та методики професійної освіти і безпосередньо освітньої практики.

Рецензована дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), а її авторка – *Мотуз Тетяна Володимирівна* заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:
доктор педагогічних наук,
професор, проректор з
інноваційної діяльності
міжнародного співробітництва
Рівненського державного
гуманітарного університету

О. ПЕТРЕНКО